

СУТНІСТЬ ПРОФЕСІЙНО-ОСОБИСТІСНОГО САМОРОЗВИТКУ МАЙБУТНІХ ФАХІВЦІВ ТА ЙОГО МЕХАНІЗМИ

Постановка проблеми. На сучасному етапі розвитку суспільства пріоритетним напрямом у сфері вищої освіти має стати постійне підвищення її якості, оновлення її змісту та організаційних форм. Сучасному суспільству потрібна особистість із збільшеним почуттям власної гідності, високим рівнем самосвідомості, яка прагне до саморозвитку та самовдосконалення, до подальшої безперервної освіти протягом усього життя.

Аналіз попередніх досліджень і публікацій. Вагомий внесок у вивчення проблеми розвитку і саморозвитку особистості зробили праці таких учених, як К. Абульханової-Славської, Б. Ананьєва, Л. Анциферова, Л. Виготського, Є. Ісаєва, Л. Кулікова, В. Маралова, А. Маркова, Б. Мастерова, О. Пехоти, В. Слободчикова, Г. Цукермана та багато інших. У педагогіці, психології та філософії існує безліч аспектів вивчення цієї проблеми.

У педагогіці розвиток особистості – це процес формування особистості як соціальної якості індивіда внаслідок його соціалізації та виховання. Розвиток особистості відбувається в діяльності, яка керується системою мотивів, притаманних даній особистості. Будь-яка нова якість особистості проявляється спочатку лише в певних ситуаціях, які в навчанні та вихованні можна свідомо створювати, далі, неодноразово повторюючись, якості, що зародилися, генералізуються, узагальнюються, перетворюються у внутрішнє надбання людини, її здібності та риси [8].

Вітчизняна психологія виходить з положення, сформульованого Л. Виготським, про провідну роль навчання по відношенню до психічного розвитку. Спираючись на реально досягнутий рівень розвитку, навчання має завжди трохи випереджати його, стимулювати, вести за собою. Іншими словами, оволодіння знаннями має бути організоване так, щоб вносити нові елементи в діяльність, формувати нові відносини і тим самим забезпечувати розвиток.

Поняття розвитку в філософії пов'язується з переходом системи на більш високий рівень організації, коли процеси розвитку виникають не спонтанно, а доцільно направлено. Філософія розвитку та саморозвитку особистості зазначається як урівноваження протиріч між пізнаним і непізнаним, між бажаним і сущим, між кількісним і якісним, між необхідним і випадковим, між інтелектуальним і почуттєвим. Цей процес зумовлений необхідністю усвідомлення саморозвитку як системного утворювального фактору освітнього простору [10].

Аналіз вітчизняної та зарубіжної психолого-педагогічної літератури дозволяє зробити висновок про те, що розвиток є результатом ускладнення діяльності людини, в процесі якої вона вступає в нові для себе відносини, накопичує досвід, формує мотиви, оцінки.

Мета статті. Розкрити сутність та єдність процесу професійно-особистісного саморозвитку майбутнього фахівця.

Виклад основного матеріалу. Поняття «професійно-особистісний саморозвиток майбутнього фахівця» слід розглядати у світлі більш загальних понять, а саме: «розвиток особистості» та «саморозвиток особистості», які тісно пов'язані між собою.

На даний час існує велика різноманітність підходів до вивчення проблеми розвитку особистості, пов'язаних з безліччю його сторін: духовне, морально-етичне, інтелектуальне, творче, фізичне, психологічне. При цьому вчені відзначають важливість усебічного, гармонійного розвитку особистості.

Б. Фішман визначає дві істотні відмінності між процесами розвитку та саморозвитку особистості, він пише: «... рушійною силою розвитку виступає протиріччя між

зростаючими потребами особистості та реальними можливостями їх задоволення. Водночас, на думку Б.Фішмана, рушійною силою саморозвитку виступає протиріччя між усвідомленим особистістю власним соціальним призначенням (особистісним, рольовим, професійним і т.д.) і реальними можливостями його здійснити. Саме реалізація потреби саморозвитку виступає як спосіб вирішення протиріччя між собою бажаним, потрібним у даних умовах, і собою реальним ... Вона активізує самотворення людини» [11].

Розвитку будь-якої системи передують зовнішні детермінанти. Коли визначальна роль у розвитку переходить до внутрішніх детермінант, цей процес виступає як саморозвиток. Мова йде про становлення особистості як цілісної системи, що можливе лише в єдності всіх її складових на певному етапі розвитку людини. Воно передбачає розвинену самосвідомість у єдності самопізнання, самооцінки, самоконтролю, саморегуляції та самовдосконалення.

Результат процесу саморозвитку особистості, безумовно, ширше традиційно виділених форм професійного досвіду, знань, умінь, навичок. Він виявляється в динаміці його характеристик, самооцінки, впевненості в собі, вольових зусиль, спрямованих на подолання труднощів, у підвищенні самоефективності.

Саморозвиток є багатоаспектним явищем, що відображає процес, у якому особистість пізнає, перетворює, розвиває і вдосконалює себе. Ми будемо надалі розглядати його як цілеспрямовану різноманітну самозміну особистості, яка служить меті її максимального духовно-етичного та діяльнісно-практичного самозбагачення і саморозкриття; це самостійне її формування, спрямоване на успішну самореалізацію в суспільстві. Воно має свої цілі, мотиви, способи і результати, обумовлені формами саморозвитку [9].

Процес саморозвитку, на думку А. Бодальова, включає в себе:

- 1) зміни в мотиваційній сфері людини, де знаходять своє неодмінне вираження загальнолюдські цінності;
- 2) зростання умінь на рівні інтелекту планувати і потім здійснювати на практиці саме ті дії і здійснювати ті вчинки, які відповідають духу названих цінностей;
- 3) підвищення здібності мобілізувати себе на подолання труднощів об'єктивного характеру;
- 4) більш об'єктивне оцінювання своїх сильних і слабких сторін та ступеня своєї готовності до здійснення задуманих цілей [1].

Таким чином, саморозвиток людини проявляється в досягненні ним нових, якісно більш високих рівнів продуктивності як кожного психічного процесу окремо, так і їх взаємодії, результатом чого є успішне вирішення більш складних завдань.

Багато вчених розглядають професіоналізацію та особистісний саморозвиток як єдиний взаємообумовлений процес. Основою їх цілісності є внутрішній світ особистості, його єдність. У педагогіці декларується теза про те, що процес професійної підготовки має бути нерозривно пов'язаний з особистісним розвитком і саморозвитком. Однак аналіз наукової літератури у сфері професійної освіти показує, що проблема саморозвитку людини як суб'єкта професійної діяльності залишається ще мало вивченою.

Початковим елементом професійно-особистісного саморозвитку є самосвідомість особистості. Самосвідомість визначають як свідоме когнітивне сприйняття, оцінку індивідом самого себе, думки про себе. Самосвідомість належить цілісному суб'єкту і служить для організації його власної діяльності, його взаємовідношень. Лише завдяки самосвідомості ми розуміємо невідповідність властивостей нашої особистості соціально-моральним вимогам, які до нас висуваються; ми усвідомлюємо також невідповідність наших фізичних і психічних можливостей нашим прагненням. Основними функціями самосвідомості вважаються самопізнання самого себе за допомогою усвідомлення образу свого Я, розвиток і вдосконалення своєї особистості відповідно до соціально-моральних вимог суспільства, свідоме використання знань про механізми і закономірності психічної діяльності своєї особистості [9].

Не сформованість ставлення до себе як до майбутнього фахівця гальмує професійно-особистісний саморозвиток, оскільки саме завдяки самоусвідомленню студент розуміє невідповідність своїх якостей вимогам професії, а також соціально-етичним вимогам суспільства, і тим самим внутрішньо спонукає до подолання протиріч між ними, формуючи готовність до саморозвитку.

На думку Е. Власової професійно-особистісний саморозвиток – це багатокомпонентний особистісно та професійно значимий процес, який сприяє формуванню індивідуального стилю професійної діяльності, допомагає її осмисленню, є засобом самовдосконалення і становлення професіонала та особистості. Вона відзначає взаємний вплив особистісного розвитку на професійне становлення. Тут, найчастіше, відсутні чіткі межі, що відокремлюють один етап від іншого, що відіграє величезну роль у процесі навчання [2].

Найбільш цілісне, на наш погляд, визначення поняття «професійно-особистісний саморозвиток» міститься в дослідженні Н. Єршової. Вона стверджує, що професійно-особистісний саморозвиток студентів являє собою безперервний процес самопроекування, який забезпечує подальшу творчу самореалізацію в процесі діяльності, підвищення рівня самосвідомості особистості, яка виступає в єдності особистісної та професійної спрямованості людини в процесі навчання [4].

Слід зазначити, що деякі автори у своїх роботах професійно-особистісний саморозвиток обмежують поняттям «професійний», хоча в зміст цього поняття все одно вкладають особистісну складову. Основна ідея проблеми професійного саморозвитку - це ідея детермінації розвитку особистості діяльністю, тому особистість вивчається з позицій її відповідності професії й успішності діяльності в ній. Так, Р. Немов розглядає професійний саморозвиток як джерело ділового самовдосконалення, пов'язаний з розвитком у людини цілого комплексу професійно необхідних якостей, включаючи здібності, вміння та навички, необхідні для успішної роботи за обраною спеціальністю [7].

Головними механізмами саморозвитку як цілеспрямованого впливу особистості на саму себе, на нашу думку, є самоосвіта та самовиховання. Представляє інтерес точка зору А. Дістервега, який писав: «Розвиток і освіта жодній людині не можуть бути дані або повідомлені. Всякий, хто може до них прилучитися, має досягти цього власною діяльністю, власними силами, власною напругою. Тільки той є майстром виховання, хто вміє привести вихованця до самодіяльності. Всякий метод поганий, якщо привчає учня до простого сприйняття або пасивності, і гарний у тій мірі, в якій збуджує в ньому самодіяльність. Виховання, отримане людиною, завершене, досягло своєї мети, коли людина настільки дозріла, що володіє силою і волею самого себе навчати протягом подальшого життя і знає засоби, як вона це може здійснити ...» [3].

Автори встановили, що поняття саморозвитку і самоосвіти, хоча і окремо, але входять у поняття самовиховання. Якщо самовиховання є процесом цілеспрямованої самозміни особистості у міру засвоєння досвіду при наявності певного емоційного ставлення до цього досвіду, то самоосвіта є форма розумового самовиховання. Іншими словами – саморозвиток є результат самовиховання і самоосвіти.

В. Маралов вважає, що в якості механізмів саморозвитку виступають також самоприйняття та самопрогнозування. Самоприйняття, завершуючи акти самопізнання, являє собою визнання в собі всіх сторін і якостей особистості, що викликають як позитивні, так і негативні емоції, і визначає своєрідність прогнозування себе в майбутньому. Самопрогнозування дає можливість здійснювати виходи за межі себе теперешнього, передбачати події зовнішнього і внутрішнього життя, ставити завдання на майбутню діяльність.

Самопрогнозування може бути проаналізоване з точки зору його змісту, спрямованості, визначеності-невизначеності, стійкості та схильності. Різноманітна діяльність і поєднання механізмів самоприйняття і самопрогнозування породжують різні стратегії саморозвитку [6].

Однак нині в освітньому просторі ВНЗ немає відповідних умов для саморозвитку особистості. Причинами цього є:

- недостатнє розуміння значущості внутрішнього світу людини і його самоусвідомлення для формування всебічно розвинутого студента;
- сучасна модель освітнього простору ВНЗ не відповідає існуючим технологіям саморозвитку особистості;
- недостатнє розуміння важливості і необхідності процесів саморозвитку з боку студентів;
- матеріально-технічна оснащеність навчального процесу не сприяє в належній мірі створенню умов для саморозвитку студента.

У зв'язку з цим становлять інтерес дослідження, присвячені проблемі активізації процесу саморозвитку, а також вивчення умов, необхідних для саморозвитку студента в процесі навчання у ВНЗ.

Орієнтованість освітнього процесу ВНЗ на професійно-особистісний саморозвиток студента передбачає створення такого розвиваючого середовища, яке сприяло б тому, що студент сам все більш усвідомлено і цілеспрямовано опановував методологію і технологію самопізнання, самоврядування, самовдосконалення та самореалізації.

Для того, щоб охарактеризувати освітнє середовище ВНЗ як середовище особистісного та професійного розвитку і саморозвитку, найбільш адекватними є якісні показники. В якості таких виділяються наступні властивості середовища:

- зверненість до людини, тобто, володіючи певною пластичністю і відкритістю, освітня середа ВНЗ спрямована на створення умов для досягнення основної стратегічної мети – гармонізації впливу на особистість, що досягається через освоєння та впровадження в навчання концепції і технологій особистісно-орієнтованої освіти, баланс між постійністю освітнього середовища та її динамічністю (здатністю перетворюватися);
- випереджаючий характер перетворення середовища, представлення університетським середовищем максимальних можливостей для занурення студента в сферу професійної діяльності;
- участь суб'єктів освітнього процесу (викладачів і студентів) у розвитку освітнього середовища, яке буде відрізнятися доброзичливістю та комфортністю для навчання [5].

Взаємозумовленість і взаємодія названих чинників є основою для активізації процесу професійно-особистісного саморозвитку майбутнього фахівця. Однак, без участі самої особистості, без її прагнень неможливо досягти високих результатів у професійній підготовці.

Сутність професійно-особистісного саморозвитку також розкривається в її функціях. О. Чудіна виділяє такі функції професійно-особистісного саморозвитку майбутнього фахівця:

1. Цілестворювальну (визначає ціннісно-сміслові орієнтації майбутнього фахівця);
2. Рефлексивну (стимулює самопізнання майбутнього фахівця, роботу над собою, пошук та особистісну оцінку власного життєвого і професійного досвіду);
3. Нормативну (зумовлює дотримання правових відносин);
4. Активної взаємодії (зумовлює діяльність і активність майбутнього фахівця, що запускає механізм саморозвитку) [12].

Ми у своєму дослідженні виділяємо такі функції професійно-особистісного саморозвитку: ціннісно-сміслову, когнітивну, рефлексивну, самоосвітню, самовиховну. Виділення перерахованих функцій дозволяє більш конкретно визначити розуміння процесу саморозвитку майбутнього професіонала як мети його навчання у ВНЗ. Поряд з певною автономією, дані функції припускають тісний взаємозв'язок і взаємозумовленість.

Висновки і перспективи. Таким чином, саморозвиток розглядається як широка категорія, що включає будь-яку активність суб'єкта, здійснювану свідомо чи підсвідомо, прямо або побічно, яка приводить до прогресивних змін психічних процесів, фізичних функцій, соціальних здібностей. Це процес постійного вдосконалення, свідомого

управління розвитком особистості, своїх якостей і здібностей, результатом якого стає задоволення собою і своїми досягненнями, а основний внутрішній механізм саморозвитку особистості полягає у свідомій, якісній зміні особистості шляхом самоосвіти і самовиховання.

Але, слід зазначити, що в науковій літературі відсутня цілісна концепція процесу саморозвитку особистості. Педагогічна практика потребує відповідних методичних рекомендацій, спрямованих на його активізацію, що, в свою чергу, свідчить про необхідність вивчення сутності, змісту та структури готовності студентів до професійно-особистісного саморозвитку і виділення педагогічних умов її формування в процесі навчання у ВНЗ.

Література:

1. Бодалев А. А. Психология личности / А. А. Бодалев. – М.: Изд-во МГУ, 1988. – 180 с.
2. Власова Е.А. Подготовка будущих социальных педагогов к профессиональному саморазвитию: Автореф. дис. ... канд.пед.наук / Е.А. Власова. - Саратов, 2008. – 24 с.
3. Дистервег А. Руководство к образованию немецких учителей // Избранные педагогические сочинения. М., 1956. – 374с.
4. Ершова, Н.Г. Профессионально-личностное развитие студентов вуза физической культуры: диссертация ... доктора педагогических наук: 13.00.08 / Ершова Наталья Генриховна, - Москва. 2005. – 438 с.
5. Леонтьев, А.Н. Деятельность. Сознание. Личность / А.Н.Леонтьев. 2-е изд. - М.: Политиздат, 1977. – 304 с.
6. Маралов В. Г. Основы самопознания и саморазвития: Учеб. пособие для студ. сред. пед. учеб, заведений. 2-е изд., стер. – М.: Издательский центр «Академия», 2004. – 256 с.
7. Немов Р.С. Психология образования / Р.С. Немов. - М.: Просвещение, 1995. – 238 с.
8. Остапенко Е. О. Дослідження підходів до визначення поняття «саморозвиток» / Е. О. Остапенко // Університетська освіта. – Наукові праці. – Педагогіка. – том № 136. – 2010. – С. 49–54.
9. Романовский А. Г. Педагогика успеха / А. Г. Романовский, В. Е. Михайличенко, Л.Н. Грень НТУ «ХПИ», 2012 – 371 с.
10. Философский энциклопедический словарь: /Ред. колл.: Р.С. Аверианов, Э.А. Араб-Оглы, Л.Ф. Ильичева. –М.: Сов. энциклопедия, 1989. – 815 с.
11. Фишман Б.Е. Педагогическая поддержка профессионального развития (саморазвития педагога) / Современные педагогические технологии. Учебно-методическое пособие. – М.: МПГУ, 2005 – 97 с.
12. Чудина Е.Е. Дидактические условия становления профессионально-личностного саморазвития будущего учителя на начальном этапе педагогической подготовки в вузе: Дисс. ... канд.пед.наук / Е.Е. Чудина. - Волгоград, 2002. – 130 с.

У статті наведено узагальнений теоретичний аналіз підходів до вивчення проблеми професійно-особистісного саморозвитку майбутніх фахівців. Розглянуто сутність і механізми даного процесу, а також необхідні умови для його успішного протікання.

Ключові слова: професійно-особистісний саморозвиток, механізми, самосвідомість, самоосвіта, самовиховання.

В статье приведен обобщенный теоретический анализ подходов к изучению проблемы профессионально-личностного саморазвития будущих специалистов. Рассмотрена сущность и механизмы данного процесса, а также необходимые условия для его успешного протекания.

Ключевые слова: профессионально-личностное саморазвитие, механизмы, самосознание, самообразование, самовоспитание.

The paper presents a theoretical analysis of a generalized approach to the problem of professional and personal self-development of future professionals. The essence of the process and mechanisms, as well as the necessary conditions for successful percolation are considered.

Keywords: professional and personal self-development, mechanisms, self-awareness, self-education.